

Recenze knihy Fragments from the Dark

Lenka Šafránková Pavlíčková

Abstrakt:

Co skutečně ty, které jsou donuceny utíkat, zažívají, jaké to je žít rok, pět, dvacet let v cizí zemi, být ženou - uprchlicí, jaké to je ztratit domov? Kniha „Fragments from the Dark“ je unikátní sbírkou básní, svědectví, krátkých příběhů, obrazů a rozhovorů, jejichž autorkami jsou ženy, které žijí nebo se narodily ve Walesu a mají k těmto otázkám co říci.

„Exilant či exilantka není jen někdo, kdo ztratil svůj domov, je to někdo, kdo nemůže najít jiný, nedokáže si jiný představit. Někdy už ani neví, co to ‘domov‘ znamená.“ (2008: 13)¹

Nejúčinnější forma nadvlády existuje nikoliv tam, kde se na problémy hlasitě poukazuje, ale tam, kde se rozkládá ticho. Málokdy k uším veřejnosti dolehnou příběhy mužů a především žen, které k nám utíkají ze zemí zmítaných konflikty, válkou, strachem, útlakem a nesvobodou. A pokud se tak výjimečně stane, jde o příběhy převyprávěné, proseté stereotypními síty médií.

Co skutečně ty, které jsou donuceny utíkat, zažívají, jaké to je žít rok, pět, dvacet let v cizí zemi, být ženou - uprchlicí, jaké to je ztratit domov? Kniha „Fragments from the Dark“, pátá publikace neziskového projektu Hafan Books při Podpůrné skupině pro žadatele o azyl v anglickém Swansea, je unikátní sbírkou básní, svědectví, krátkých příběhů, obrazů a rozhovorů, jejichž autorkami jsou ženy, které žijí nebo se narodily ve Walesu a mají k těmto otázkám co říci.

Zatímco předchozí publikace Hafan Books poskytly prostor mužům – uprchlíkům, „Fragments from the Dark“ dala hlas těm, kdo se topí v tichu nejvíce – ženám – azylantkám. Je to důležitá kniha, která prolamuje hráz mlčení a vynáší na světlo alespoň střípky příběhů a myšlenek těch, které žijí v temnotě, za dvojitou zdí rasistických a sexistických diskriminačních praktik, kam my nedohlédneme.

¹ Všechny výňatky z knihy „Fragments from the Dark“ v tomto textu byly přeloženy autorkou této recenze.

Editorky rozdělily antologii do pěti oddílů: Domov a bezdomovectví, Pohled do budoucnosti a do minulosti, Na cestě a příjezd, Boj a Od mlčení k výpovědi.

Ztráta domova jako nejhlubší bolest

Domov je především místem bezpečí, základní sebedefinující zkušenost. Ztratit domov, opustit jej ve strachu z teroru a násilí, znamená trpět nejen fyzickým, ale především psychickým vymístěním, odtržením od vlastní kultury a rodiny, ztrátou sebe sama. Editorky knihy citují Theodora Adorna: „Pro toho, kdo už nemá žádnou vlast, se psaní stává místem, kde může žít.“ (2008:15)

Hluboké utrpení ztráty domova a tedy i sebe je ztrátou, kterou každá z autorek vyjadřuje odlišně – je to ztráta květin v otcově zahradě, jezera za domem, chvílek u kávy, farmy vystavěné vlastníma rukama. Je to sen, který je součástí nás samých a v tekuté době dneška je pocit vymístění zkušeností, kterou sdílíme s uprchlíky a uprchlicemi, i když nemusí být vykoupen takovou bolestí.

„Moje oči se náhle otevírají a já si uvědomuji, že žádné z těch míst už pro mě neexistuje, moje neklidné nohy a horečné sny mě uvrhly zpět do nejistoty; pronajaté zdi a sny Walesu, další začátek, další přínáležitost někam klouže mezi mými prsty jako rozdrobená země, kterou jsme nuceni házet do hrobu mého otce – je to už dávno, tak dávno, tak dávno, 1969.“ (Maggie Haris: Moving, s. 87)

Ztráta domova a vykořenění, to je zároveň cesta za bezpečím, svobodou, touha přežít a vybudovat si nový domov jinde. Skrze intimní výpovědi a věci, o kterých není jednoduché hovořit, máme možnost sledovat cesty, na jejichž konci nebylo nic jiného než kousek naděje. Ženy se na cestu vydávaly v ohrožení, často samotné, s dětmi. Popisují traumata cesty, pobytu v detenčních centrech a pobytových zařízeních, strach, pocity osamění a zoufalství, proces azylového řízení i život v cizí zemi a neustálý strach ze zamítacího dopisu. Jejich příběhy zůstávají otevřené, protože vyprávějí o skutečném životě a nenabízí bezpečí šťastného konce.

„Margarete, Kent
Bylo to tiché místo.
Nebylo tu moc co dělat.

Nikdy jsme nic nedělali
Jenom snídaně, oběd, večeře.
Nic jiného.

Tak osamělá, sama
Bála jsem se, že mě nikdo nemá rád
Plakala jsem každou noc.“

(Monika Okoro: Margarete, Kent, 2008: 64)

Častou zkušeností uprchlic je stereotypní, rasistický a sexistický přístup úřadů k jejich příběhům a pocit nespravedlnosti, které se na nich úřady dopustily. Keře X z Etiopie, která doma pracovala jako zdravotní sestra, úřady odmítly udělit azyl na základě podezření, že se nejedná o uprchlici, ale o pracovní migrantku, která svou migraci do Británie dlouhodobě plánovala a pravděpodobně už v Británii delší dobu ilegálně pobývala. Jako odůvodnění uvedli její dobrou znalost anglického jazyka. Odmítli přitom vysvětlení, že anglický jazyk je v Etiopii povinnou součástí vzdělání od základní školy. Zároveň její psychické problémy, které způsobil pobyt v detenčním zařízení, označili za vylhané, stejně jako lékařskou zprávu, která je potvrdila.

V jiném příběhu popisuje bezohledné zacházení imigrační policie Perian X, turecká Kurdka. Brzy ráno byla se svou rodinou brutálně odvezena do detenčního centra a bylo jí oznámeno, že musí okamžitě opustit zemi. Později se zjistilo, že šlo o omyl. Následky krutého zacházení však Perian X. a její děti nosí dodnes:

„Šla jsem za psychologem. Řekl: Jste jen v šoku, bude to lepší. Já: Nemůžu spát, špatné sny. Řekl: To je normální. Nic mi nedal. Za pár dní jsem měla špatnou kůži – ekzém, skvrny. Mohmoud je na tom teď špatně, je velmi hyperaktivní. Chce spát se mnou. Má špatné sny, budí se a třese se, počurává se. Je mu sedm.“

(Perian X: Detention, 2008: 34)

Takový přístup je odrazem rasistických a xenofobních postojů úřadů, které žadatelky o azyl podezírají z příživnictví, vypočítavosti a lži. Perian X. pořád dokola cítí potřebu vysvětlit:

„Přijeli jsme na člunu, velmi těžké.

Jenom chceme být v bezpečí.

Přijeli jsme na člunu, děti některých žen umřely.

Nechci sociální dávky. Chci být jen v bezpečí a pracovat.“

(Perian X: Detention, 2008: 34)

Příběhy uprchlic často mimoděk ukazují, jak byrokratické, odosobněné, dehumanizující a plošné posuzování žádostí o azyl vede až k bizarním a zároveň velmi traumatickým situacím. Nedjma X z Alžíru byla ve válce brutálně znásilněna vojáky kvůli politické činnosti svého manžela (znásilňování bylo oficiální součástí vládního tažení proti teroristům, stejně jako součástí praktik samotných teroristů). Britské úřady ji odmítly udělit azyl s odůvodněním, že ona sama není politicky pronásledována, pouze její muž.

Byrokratizaci posuzování lidského utrpení ilustruje jeden z formulářů pro lékařskou nadaci, jež jsou žadatelé povinni vyplnit, zařazený do antologie ve formě básně:

„Forma prožitého mučení:

Znásilněna vojáky

Několikrát

Opakovalo se po dva dny

Křik

Hrozby smrtí

Uvězněna.“

„Další zkušenosti s organizovaným násilím:

Viděla, jak mučí sestru (spálená tvář ve vroucí vodě)“

(Jeni Williams: Referral to Medical Foundation, 2008:121)

Ženy ve svých svědectvích cítí potřebu znovu a znovu vysvětlovat, proč utíkaly, co se v jejich zemích děje. Při setkání s úřady však často čelí nepochopení, podezřívavosti, dokonce obviněním, že si důvody uvedené v žádosti vylhaly.

Vlastní utrpení (mučení, znásilnění, smrt blízkých a jejich mučení) zasazují ženy s naprostou samozřejmostí do kontextu celkového útlaku v zemích, odkud utekly, neupřednostňují sebe, pouze ilustrují to, co se děje tisícům jiných žen. Síla jejich výpovědí mrazí až v konečcích prstů. Tyto ženy přicházejí se svědectvím o skutečném utrpení nezávislém na mocenských zájmech, o tom, jaké to je být zasažena přílivovou vlnou násilí, mučení a utrpení, nesvobody a strachu. Přicházejí se svědectvím o historii žen i mužů ve válkách, genocidách, násilných konfliktech a represivních režimech, o historii, která se děje teď a která se liší od dějin, které píšou armády, politici a stratégové, od mediálního zpravodajství, protože tyto příběhy možná ani nechceme slyšet, o skutečné lidské historii každodennosti. Jejich svědectví je cenné, protože je často jediné. Jen ty, které přežily a utekly, pouze uprchlice mohou mluvit. A kolik jich opravdu dostalo tuto šanci? A jsou slyšet, když promluví?

„Bohužel, pouze pár svědectví a studií o těchto faktech je přístupných veřejnosti: tyto ženy byly zrazeny ostudným tichem všech ‘osvícených‘ a ‚civilizovaných‘ činitelů, ‚svobodným tiskem‘, intelektuály a politickou opozicí. A protože znásilnění je zločin, který je zdrojem hanby pro mnoho žen, oběti jsou často příliš zahanbeny, než aby byly schopny vypovídat o tom, co ale není ničím jiným než mučením.“ (Laténa Guémar: Women as Victims of a Rapist State, 2008: 139)

Příběhy žen ale vyprávějí i o žití v nové zemi, o novém životě, o setkávání. Jedná se o pozitivní, ale často také nečekaně smutná vyprávění. Některým ženám se podařilo získat azyl, práci, která je naplňuje, další vzdělání. Pro Bangladěšanku Parvin X, která se do Británie přistěhovala velmi mladá se svým manželem, znamenala skutečně svobodný život teprve smrt násilnického muže, se kterým měla pět dětí. Spoutána strachem a tradiční výchovou se mu za jeho života nedokázala postavit.

Pro mnoho azylantek a azylantů je zásadní překážkou v integraci do nové společnosti nemožnost najít si práci a samostatně se žít. Také boj s předsudky v okolí může být vyčerpávající.

„Teď už se nemusíte skrývat, protože jste žadatelka o azyl, ale musíte se skrývat, protože nejste zaměstnaná. Přišli jsme za bezpečím a svobodou, ale potřebujeme také důstojnost. Této důstojnosti lze dosáhnout pouze tehdy, pokud se budeme moci sami uživit a necítit se nebo nevypadat jako paraziti.“

(Zoulikha Zaidi: *Oppression*, 2008: 100).

Ale i na pozadí příběhů žen, kterým se podařilo úspěšně „integrovat“ do nové společnosti, i těch, které se již do britské společnosti narodily (jako např. příběh Íránky Rhian Sadaat, jejího welšského manžela a jejich syna – hudebníka, který hledá souvislosti mezi perskou hudbou a španělským flamencem) vyvstávají otázky, co vlastně znamená integrovat se v cizí zemi. A. Hill Jones, Skotka, která žije dlouhá léta ve Walesu, se v úvodním příběhu ptá: jak hluboko vlastně zasahuje integrace a jak dlouho trvá?

„Moje zkušenosti Skotky – bývalé patriotky i po dvaceti letech ukazují, že jsem stále Skotka, i když dobře integrovaná ve Walesu.“

(A. Hill Jones: *Fitting In*, 2008: 19)

Silnější než tisíc výzkumů

Kniha „*Fragments from the Dark*“ je výjimečná emocionální silou, kterou jí kromě obsahu dodává i forma antologie; svědectví azylantek i dětí – uprchlíků, které rovněž do sborníku přispěly. Ve formě poezie a krátkých příběhů je působivější než vědecké výzkumy nebo politické projevy. Editorky knihy zachovaly i rozdílnou úroveň angličtiny a styl, čímž je ještě podtržena autentičnost vyprávění.

Autorkami příběhů jsou azylantky z různých koutů světa žijící ve Walesu, 14ti letá Keňanka, lékařka z iráckého Kurdistanu, ugandská designérka, welšské spisovatelky i nejslavnější perská básnířka, učitelky, studentky, ženy, které prchaly ze strachu o život - výzkumnice, vědkyně, pracovnice z uprchlického tábora, kurdská aktivistka za ženská práva, íránská umělkyně, alžírská matematická a svobodná matka tří dětí.

Příběhy britských azylantek jsou univerzální. I žadatelé o azyl v České Republice cítí nejistotu, strach, především ženy a děti trpí špatnými zkušenostmi z detenčních zařízení, prožívají kulturní šok a samotu. Po získání azylu touží postavit se na vlastní nohy. Podobné jsou i zkušenosti s azylovým systémem a stereotypním přístupem úředníků a společnosti. Vždyť do jaké míry se liší pocit nespravedlnosti Alžíranky Nedjmy X. a pocit křivdy palestinské rodiny, která žádá o azyl v České republice? Nedjmě britská vláda odmítla udělit azyl s odůvodněním, že ačkoliv byla znásilněna, bylo to kvůli politické činnosti manžela, a tedy ne její vlastní. Rodině S. z Palestiny odmítly české úřady udělit azyl s tím, že ačkoliv žila

v zemi, kde probíhá válečný konflikt a kde jim zničili dům, ve stejné situaci se nacházejí i všichni ostatní obyvatelé země.

Autorky příběhů, stejně jako uprchlíci a uprchlice v Česku, jako je třeba ona palestinská rodina, jsou nuceny čelit zřejmě nejrozšířenějšímu stereotypu o azylantech vůbec – totiž že ve skutečnosti přicházejí pouze proto, že nechtějí pracovat, pouze si chtějí přilepšit „parazitováním“ na štědrém sociálním systému evropských států. Většina z nich ale ve skutečnosti pasivitou trpí. Stejně jako autorky příběhů, i čeští azylanti a azylantky touží pracovat a starat se sami o sebe.

Stejně jako v Británii se podle výzkumů² i v České republice uprchlíci a uprchlice setkávají s diskriminačním a xenofobním chováním. Ženy tímto přístupem i zde trpí více – i ony jsou jen těžko slyšet přes dvojitou hráz diskriminace (jako cizinky a ženy). Stejně jako v Británii, i v Česku se projevuje bizarnost zbyrokratizovaného azylového řízení a dehumanizace přístupu k žadatelům a žadatelkám o azyl. Kde je hranice mezi mírou utrpení, která ještě není dostatečným důvodem pro udělení azylu, a tou, která už důvodem pro přiznání práva na ochranu je? Není pak ochrana upírána těm, kteří ji skutečně potřebují?

A konečně – jak politika českého státu v globálním světě ovlivňuje situaci v zemích, odkud k nám uprchlíci a uprchlice přicházejí? Zůstává stále spíše veřejným tajemstvím, že Česká republika patří mezi aktivní dodavatele zbraní do zemí, v nichž dochází k porušování lidských práv (české zbraně zabíjely i v Alžírú, aktuální je masivní užití zbraní české výroby v gruzínsko-ruském konfliktu, a to oběma stranami).

Kniha jako „Fragments from the Dark“ by měla vyjít v každé zemi včetně České republiky. Snad svědectví žen, které přežily mučení, války, ztrátu a utrpení svých blízkých a útěk o život dokáže pomoci zvýšit povědomí o tom, co se děje nejen za hranicemi našich států, ale přímo před naším prahem. Snad střípky příběhů, které přicházejí od žen, které dokázaly prolomit ticho, které je obklopuje, vynesou na světlo svědectví věcí, které se dějí okolo nás a my je nevidíme. Nebo nechceme vidět?

Williams, J., Guémar, L. (eds.). „Fragments from the Dark: Women writing Home and Self in Wales“



Článek vznikl v rámci projektu "Czech Made?" Multikulturního centra Praha za podpory Evropské komise.

² Viz např. výzkum zrealizovaný Evropskou kontaktní skupinou Diskriminace azylantů a azylantek v ČR z genderové perspektivy (2008)